

O'QUVCHILARGA FUTBOL TEXNIKASINI O'RGATISHDA PEDAGOGIK YONDASHUV USLUBLARI

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruvi va
texnologiyalar universiteti

1bosqich magistranti

Tashtanov Sa'dulla Xabibulla O'g'li

Annatatsiya: Ushbu maqolada maktab o'quvchilari va to'garaklari bilan futbol darslari va to'garaklarini tashkil qilish hamda o'tkazish jarayoni batafsil yoritilgan. Futbol darslarining ahamiyati samarali tashkil qilish tamoyillari va jismoniy sifatlarnirivojlantirish metodlari ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari dars va to'garaklardi mazmunli tashkil etish uchun kerakli usullar va tavsiyalar taqdim etiladi. Maqola maktab o'qituvchilari va murabbiylar uchun foydali qo'llanma sifatida xizmat qilishi mumkun.

Kalit so'zlar: Futbol darslari, maktab to'garaklari, jismoniy tayorgarlik, futbol mashg'ulotlari, o'quvchilar tarbiyasi, sport metodikasi, jamoaviy o'yin, sog'lom turmush tarzi.

Abstract: This article describes in detail the process of organizing and conducting football lessons and clubs with schoolchildren and clubs. The importance of football lessons, principles of effective organization and methods of developing physical qualities are considered. In addition, the necessary methods and recommendations for meaningful organization of lessons and clubs are presented. The article can serve as a useful guide for school teachers and coaches

Keywords: Football lessons, school clubs, physical fitness, football training, student education, sports methodology, team game, healthy lifestyle.

Ilmiy maqolaning asosiy maqsadiga erishish jarayonida quyidagi vazifalar bajariladi, jumladan

- o'quvchilarning futbol o'yin jarayonida harakatlanishi va ularni nazorat qilish xususiyatlarini o'rganish;
- o'quvchilarning futbol bo'yicha texnik-taktik tayyorgarlik tomonlarini o'rganish muammolari;
- futbol to'garak guruhida o'quv-mashg'ulotlarni rejalashtirish xususiyatlari;
- yosh futbolchilarning texnik-taktik tayyorgarligi bo'yicha o'tkazilgan nazariy va amaliy tadqiqotlar mazmun-mohiyatini o'rganish;
- 13-14 yoshli futbolchilarning texnik-taktik tayyorgarligi uchun maxsus mashqlar va nazorat testlarni ishlab chiqish;
- yosh futbolchilarda texnik-taktik harakatlarni tarbiyalash asosida faoliyat samaradorligi va o'yin natijalarni oshirish metodikasini o'rganish;
- 13-14 yoshli futbolchilarning o'yin jarayonida faoliyat samaradorligini tadqiqiy asoslash kabi vazifalar bajarildi.

Tadqiqot ob'ekti va predmeti. 13-14 yoshli futbolchilardan iborat boshlang'ich tayyorgarlik guruhining o'quv – mashg'ulot va musobaqa jarayonida texnik-taktik tayyorgarlik samaradorligini o'rganish.

Tadqiqotning o'rganilganlik darajasi: Yosh futbolchilarning texnik-taktik harakatlarni tarbiyalashga doir muammolarni ko'pgina mutaxassislar tomonidan o'rganilgan. O'rganilgan, tahlil qilingan ishlarda asosan 10-14 yoshli futbolchilarning texnik-taktik harakatlarni o'zlashtirish, mustahkamlash mashg'ulotlarda birinchi darajali bo'lib qaralishi ta'kidlangan. 1970-1980 yillarda Chexiya, Vengriya va Germaniyalik mutaxassislar o'z kitoblarida, o'quv qo'llanmalarida, ilmiy ishlarida, yosh futbolchilarning texnik-taktik harakatlarini rivojlantirishni keng doirada yoritib berishgan. Futbolchilar tayyorgarligining asosiy mezonini musobaqa faoliyati, u o'yin natijasi va murabbiyning ekspert bilan bir qatorda, tezkor ish hajmi, shuningdek, texnik- taktik harakatlarning miqdori va aniqligi bilan tavsiflanadi. O'yinchilarning musobaqa faoliyati to'g'risidagi axborot asosida murabbiy jamoa tayyorgarligini joriy

rejasiga tegishli o'zgartirishlar kiritadi. Ma'lumki, musobaqa faoliyatini o'rganish jarayoni har o'yin davomida futbolchilar tomonidan namoyish etiladigan juda ko'p ma'lumotlarni yig'ish imkonini beradi. Lekin yosh futbolchilarda bunday ma'lumotlarni o'rganish natijalari sohaga oid futbolga muvofiq adabiyotlarda yetarli aks ettirilmagan. Ko'pgina futbol mutaxassislari R.A.Akramov, M.A.Godik, Yu.N.Lopachev, G.M.Sergeev, I.A.Koshbaxtiey, A.I.Talipjanovlar o'z ishlarida yosh futbolchining o'yindagi to'p bilan, to'psiz va o'yindagi boshqa holat harakatlarini tekshirishgan, ilmiy tadqiqot ishlari olib borishgan.

Ilmiy maqolaning ilmiy yangiligi: 13-14 yoshli futbolchilarning texnik-taktik tayyorgarlik bosqichlari va davrlari aniqlanib, har bir bosqich uchun ishlab chiqilgan maxsus mashqlar majmuasi va tayyorgarlik metodikasi tadqiqiy asoslangan.

Ilmiy maqolaning ilmiy faraz: 13-14 yoshli futbolchilarning tayyorgarlik jarayonidagi muayyan bosqichlar va davrlarida qo'llaniladigan maxsus mashqlar metodikasini qo'llash orqali o'yinchilar tomonidan texnik va taktik harakatlarni mukammal o'zlashtirish, maydonning har bir chizig'ida texnik harakatlarni bexato bajarish mahoratlarini hamda musobaqa sharoitida o'yin natijaviyligini oshirish ehtimoli mavjud.

Futbolchilar texnik tayyorgarligini nazorat qilish mashg'ulotlar jarayonining majburiy qismi bo'lib, uni bir necha yo'l bilan o'tkazish mumkin. Bu yo'llar har bir o'rgatish yili uchun aniq bo'lishi va imkon qadar muvaffaqiyatlarni tavsiflovchi miqdoriy ko'rsatkichlarda ifodalanishi darkor.

Baholashning keng tarqalgan yo'li – texnikani ko'rib baholash. Biroq bu sub'ektiv usul: ko'rib baholashda hozircha yagona mezonlar yo'q va shuning uchun mutaxassislarning o'yinchilar texnik mahorati darajasi to'g'risidagi fikrlari turlicha.

Bevosita o'yinlar vaqtida qayd etilgan ma'lumotlarni eng seraxborot deb hisoblash kerak (bu holatda futbolchining texnikasi emas, ko'proq texnik-taktik mahorati baholanadi). Texnik-taktik mahoratni qayd etishning bunday shakli har bir matchda bajariladigan o'yin harakatlarining hajmi va aniqligi tizimli ravishda qayd etilgan holdagina seraxborot bo'la oladi.

Boshlang'ich o'rgatish bosqichida modeldan dasturiy materialning o'zlashtirilishi darajasini baholashgina emas, balki qaysi material etarlicha o'zlashtirilmaganligini aniqlashda yordam beradigan test sifatida foydalanish mumkin. O'rganilgan usullar va harakatlarning barqarorligi darajasini ko'rish uchun testni (modelni) birmuncha vaqtdan keyin takrorlash mumkin.

Takomillashtirish bosqichida texnika darajasini baholash uchun boshqa ko'rsatkichlardan foydalaniladi:

- a) texnika hajmi yoki futbolchi o'yinda bajaradigan harakatlar miqdori;
- b) o'yinda harakatlarning rang-barangligi;
- v) texnikaning samaradorligi hamda ishonchliligi va albatta uning tezkorlikda bajarilishi.

Sportchilarning texnik tayyorgarligini nazorat qilmay turib, o'rgatish jarayonidagi tipik kamchiliklarni aniqlash va alohida xato harakatlar hamda texnik muammolarning oldini olish mumkin emas.

Tayyorgarliklar o'rtasida o'zaro va qayta bog'liqliklar bo'lmasa, turli bosqichlarda sportchilar tayyorgarligi tizimini boshqarish qiyinlashadi. Bu esa, o'z navbatida, terma jamoalarimiz va yuqori malakali klub jamoalarimizning ko'proq qoniqarsiz chiqishlarida, o'yinchilarimizning alohida texnik mahorat bobida eng yaxshi chet el sportchilaridan ortda qolishlarida o'z aksini topadi.

Mana shuning uchun ham bugungi kunda tayyorgarlikning bu turida mavjud ortda qolishni tezkorlik bilan engib o'tishga imkon beradigan o'yin texnikasini o'rgatishga yangicha yondashuvlarni izlash hamda amaliyotga tatbiq etish masalasi alohida kasb ahamiyat etyapti.

Mamlakatimiz futbolchilarining mahorati darajasini oshirish zahiralar tayyorlash sifatini uzluksiz ravishda yaxshilash bilan chambarchas bog'liq.

Butun o'quv-mashq jarayonini yosh futbolchilar tayyorgarligining serqirraligini ta'minlovchi mezonlar bo'yicha dasturlashtirish zarur.

Yosh sportchilarni tayyorlashda o'yin texnikasini o'zlashtirish hamda o'yin sharoitlariga yaqin variativ sharoitlarda texnik usullarning keng "assortiment"ini

bajarish ko'nikmalarini takomillashtirish ustidagi ish samaradorligini oshirish ham juda muhim.

Yosh futbolchilar va yuqori malakali jamoalar uchun o'ynaydigan sportchilarning texnik-taktik harakatlari aniqligi ko'rsatkichlarini taqqoslaganda, salbiy izchillik ko'zga tashlanadi: bolalik yoshida ko'p xatolar bilan bajarilgan usullar sportdagi etuklik davrida ham shunday nuqsonlar bilan bajariladi.

Texnik-taktik tayyorgarlikning uncha yuqori bo'lmagan dara-jasini bolalik va o'smirlik davridagi o'quv-mashg'ulot jarayoni muammolari bilan bog'laydilar.

Bu, ayrim tadqiqotlardan olingan ma'lumotlarga ko'ra, yosh futbolchilarning mashq va musobaqa faoliyatlari orasidagi nomuvofiqlik natijasidir. Lekin hozirgi vaqtda bu muammo deyarli o'rganilmagan sanaladi.

Balki, shunday holat harakat ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha rejali va maqsadga yo'naltirilgan ish olib borilayotgan vaqtda bo'lajak sportchilarga o'rgatish davrining dastlabki bosqichlarida, amalda yuz berganidek, sport texnikasi asoslarining yuzaga kelishiga sabab bo'lar.

Ma'lumki, harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirish nazariyasiqoidalariga asoslangan futbol texnikasiga dastlabki o'rgatish jarayonini tashkil etish uni boshqarish imkoniyatini beradi va mashg'ulot jarayoni samaradorligini oshirishga yordamlashadi.

Harakat sifatlarini rivojlantirish asosida ixtisoslashuvning birinchi bosqichida organizmning akkumulyativ (to'plovchi) adaptatsiya, ya'ni moslashuv qobiliyatlaridan foydalanish yotadiki, bunda takrorlanuvchi ta'sirlar tufayli asosiy harakat tizimlarini shakllantirish sodir bo'ladi. Shunday qilib, o'rgatishning dastlabki bosqichida mashg'ulot vositalarining butun xilma-xilligi va katta hajmini qamrab olishga ko'maklashadigan vari-ativlik ilgari suriladi.

O'yin texnikasini o'rgatish uzoq muddatli jarayon bo'lib, u o'rgatish yo'llariga taqsimlanadi (bunda har bir yil dasturni stiklik ravishda, lekin sifat jihatidan ancha yuqori darajada takrorlaydi), shuning uchun ham unda rejalashtirish alohida o'rin tutishi kerak.

Futbol texnikasiga o'rgatish jarayonini shartli ravishda ikki bosqichga bo'lish mumkin, ular kelajakdagi texnik qurollanganlik darajasini belgilaydi.

Birinchi bosqich birinchi, ikkinchi, uchinchi o'rgatish yillarini o'z ichiga oladi, bunda tegishli mashqlar yordamida ko'pgina oddiy va murakkab texnik elementlarni, futbol usullarini egallab olish hamda harakat ko'nikmalarining boy zahirasini o'zlashtirish amalga oshadi.

O'rgatishning boshlang'ich davri oddiy sharoitda, turgan joyda yoki kichik tezlik bilan, vaqt tanqisligisiz, dumalab ketayotgan to'p bilan, qarshiliksiz va

h.k. bajariladigan ko'p miqdordagi bir maqsadli mashqlarning qo'llanishi bilan tavsiflanadi, bu esa barqaror sharoitlarda mustahkam ko'nikmalarni shakllantirishga ko'maklashadi.

O'rgatishning ikkinchi bosqichi – bu to'rtinchi, beshinchi, oltinchi yillar bo'lib, bunda futbol ixtisosini e'tiborga olgan holda haqiqiy o'yin sharoitlariga maksimal darajada yaqinlashtirilgan maxsus vositalar qo'llanilib, texnikani chuqur o'rgatish amalga oshiriladi.

O'rgatish vaqtida foydalaniladigan mashqlar tarkibida ko'p miqdorda birikmalar, bog'lamlar, qarshiliklar, sharoit va harakatlarning tez almashinishi mavjudligi bilan tavsiflanadi hamda musobaqa sharoitiga yaqin sharoitlarda texnikani barqarorlashtirishni nazarda tutadi.

Amaliyotda qo'llanayotgan usuliyat yetarlicha samarali emas, u sport maktablari o'quvchilarining texnik usullardan oqilona foydalanishlariga, jumladan, bir-biri bilan uyg'unlashtirishlariga imkon bermaydi, degan fikr bor.

Agar futbol usullarini harakatda bajarish chog'ida ularning tuzilishi o'zgarib ketsa, yugurish vaqtida koordinastianing namoyon bo'lishi to'pni tezkorlik bilan nazorat qilish vaqtidagidan tubdan farq qilsa, u holda yoshlarni turgan joyida bunday usullarga o'rgatish, tezkorlik sifatlarini to'psiz mashqlar yordamida rivojlantirish samarasiz bo'ladi.

Shunga ko'ra yosh futbolchilarni tayyorlash jarayoni shunday qurilishi kerakki, texnik usullar bir-biridan ajratilgan holda (amaliyotda bu tez-tez uchrab turadi) emas,

balki, odatda, o‘yin vaziyatlarida ko‘p uchraydigan tarzda uyg‘unlashtirilgan holda “bog‘lamlarda” o‘rgatilishi va takomillashtirilishi zarur.

Futbolchining mahorati kuchli vaqt tanqisligi va psixikaning haddan ortiq qo‘zg‘alganligi sharoitida oqilona harakatlarni amalga oshirish malakasi bilan belgilanadi, bu golli vaziyatlarni yuzaga chiqarish chog‘ida ayniqsa yaqqol namoyon bo‘ladi.

O‘yin mantiqiga ko‘ra o‘rgatishni to‘pni harakatda qabul qilishdanboshlash va bunda zarbani tezkorlikda va xilma-xil usulda bajarish ko‘nikmasini shakllantirish lozim. Tabiiyki, tezkor talablarga erishish maqsadida murabbiylar jismoniy sifatlarni tez rivojlantirishga harakat qiladilar, mushaklarning tezlik- kuch imkoniyatlarini o‘stiradilar, bu esa harakatlar aniqligiga, to‘p bilan nozik muomala qilishga putur etkazadi.

Futbolda asosiy texnik usullar tezkorlik va aniqlikni uyg‘unlashtirgan holda bajariladi, lekin aniqlikka talabning ortishi tezkorlikning susayishiga, tezkorlikni oshirish esa aniqlikning pasayishiga olib keladi. Murabbiyning vazifasi tezkorlik va aniqlikni oqilona uyg‘unlashtirib tarbiyalash uchun qo‘yilgan maqsadlarni ularning nozik jihatlarini ilg‘ab almashlashdan iborat.

Turli yoshdagi bolalarda aniqlikni mashq qildirishning uch asosiy bosqichini farqlaydilar:

- 1) 7 yoshdan 8-11 yoshgacha umumiy harakat tayyorgarligi, sezgirlikning barcha turlarini rivojlantirish, asosiy futbol ko‘nikmalarini o‘zlashtirish bosqichi;
- 2) 11 yoshdan 14-15 yoshgacha, jinsiy etilish davri boshlanishiga qadar – futbol texnikasi “maktab”ini o‘zlashtirish, tezlik sifatlarining rivojlanish bosqichi;
- 3) jismoniy yetilish davri tugaganidan keyin texnik mahoratni takomillashtirish, maxsus jismoniy tayyorgarlikni orttirish, alohida imkoniyatlarni ochish bosqichi.

Yuqorida aytilganlardan kelib chiqib, texnik priyomlar va ularning o‘rgatish jarayonidagi izchilligini ko‘rsatish mumkin:

- 1) jonglyorlik;
- 2) oyoq bilan zarba berish;

- 3) to'pni uzatishlar;
- 4) to'pni qabul qilish;
- 5) to'pni olib yurish;
- 6) to'pni olib qo'yish;
- 7) bosh bilan o'ynash;
- 8) to'pni o'yinga yon chiziqdan qo'l bilan kiritish (aut).

Futbolchilarning texnik tayyorgarligini takomillashtirishda boshqa usuliy yondashuv yosh xususiyatlari va standart maydonlarning nomuvofiqligiga diqqat qilishdan iborat edi.

O'yinni olib borish sharoitlarini o'zgartirib, shunga erishdilarki, jamoani shakllantirish va tayyorlash tamoyilini o'zgartirish zarur bo'ldi. Bunday sharoitda jismoniy tayyorlik hamda jismoniy rivojlanishdagi tanqislik o'rnini texnik-taktik tayyorgarlik vositalari bilan bosish zarur edi.

11-12 yoshli futbolchilar musobaqalarini o'tkazishning tajribalar asosida ishlab chiqilgan shartlari o'yin faoliyatining mazmuniy jihatini ancha yaxshiladi.

Aldab o'tish va to'pni olib qo'yish kabi texnik-taktik harakatlarning 1,5 barobardan ko'proqqa, golli vaziyatlarning 82,5% ga keskin ortishi alohida kuchli o'yinchilarning o'sib borayotgan qiymatini belgilaydi va ulardan o'yinlarda yaxshiroq foydalanishni nazarda tutadi.

Futbol texnik usullarining murakkablik darajasi yuqori bo'lgan, koordinatsion jihatdan ancha og'ir sport turiga kiradi va koordinatsiya qobiliyatlariga yuqori talablar qo'yadi.

Tayyorgarlikning muayyan bosqichida yosh futbolchilarning texnik imkoniyatlarini samarali ro'yobga chiqarish uchun murabbiy chaqqonlikningturlicha namoyon bo'lishida yosh xususiyatlarining ahamiyatini yaxshi bilishi lozim. Tabiiy yosh dinamikasi hisobga olingan aksariyat tajriba tadqiqotlari tekshirilayotgan sifatlarning o'sishidagi sur'atlar notekisligini ko'rsatdi.

Shuning uchun, bajarilayotgan harakat faoliyatlariga xos xususiyatlardan kelib chiqib, chaqqonlikning alohida jihatlarini takomillashtirish izchilligining taxminiy

sxemasini ularning ko'rsatilgan yosh davrlarida ko'proq rivojlantirilishiga bog'liq holda tavsiya etish mumkin:

- 9-10 yosh – harakat faoliyatida yugurish yo'nalishining silliq o'zgarishlari (burilishlar tipida) bo'ladi;
- 11-12 yosh – uncha katta bo'lmagan amplitudali harakat faoliyatlarida yugurish yo'nalishining (to'g'ri chiziq bo'ylab yugurishga nisbatan) o'zgarishi;
- 13-14 yosh – yugurish yo'nalishini keskin o'zgartirib bajariladigan harakat faoliyatlarida ("siniq chiziqlar" tipida) va chaqqonlikning barcha ko'rsatilgan jihatlari;
- 15 yoshdan boshlab bajarish tezligiga ahamiyat bergan holda chaqqonlikning barcha ko'rib chiqilayotgan jihatlarining 16 yoshdan 17 yoshgacha ustuvor ta'siri.

Bu muammoga e'tibor qilish o'yinning texnik priyomlarini egallash hamda musobaqa faoliyati sharoitida ularni amalga oshirish muvaffaqiyatini belgilaydi. Mazkur muammo ustidagi tadqiqotlar tahlili ushbu bo'lim nechog'li keng ekanligini ko'rsatdiki, shuning uchun ayrim konstepstiyalar ilmiy-usuliy adabiyotlarda o'z aksini topmagan. Shu sababli ham bugungi kunda texnik tayyorgarlikka yangi yondashuvlarni izlash va ularni amaliyotga tatbiq etish muammosi ilgari suriladiki, u ortda qolish muammosini tezlik bilan echish, hamda milliy futbol jamoalarida texnik mahoratning ancha yuqori darajasiga olib chiqish imkonini bergan bo'lar edi.

Mamlakatimiz sportida yuqori natijalarni yanada oshirishning bugungi bosqichi professional asosga o'tishi bilan tavsiflanadi. Bu sportchilarning tayyorgarligini boshqarish sifatiga yuksak talablar qo'yadi, buning zaruriy sharti esa erishilgan mahorat darajasini ob'ektiv, ya'ni holis baholashdir. Bunday bahoning asosini boshqa ko'rsatkichlar qatorida musobaqa faoliyatini nazorat qilish natijalari ham tashkil etadi, chunki faqat raqib bilan keskin yakkama- yakk bellashuv sharoitida sportchilar tayyorgarligining ijobiy va salbiy tomonlari to'la namoyon bo'ladi.

Yuqori malakali futbolchilarni tayyorlash dasturlarining mazmuni ma'lum darajada o'yinchilarning musobaqa faoliyatini nazorat qilish natijasida olingan axborotning to'laligi va ishonchliligiga bog'liq.

Sport o'yinlarida o'yinchilarning musobaqa faoliyati va sport mahoratini

baholash uchun asosiy mezonlar sifatida mutaxassislar samaradorlik va natijalilik ko'rsatkichlaridan foydalanishni tavsiya etadilar.

Futbolchilarning musobaqa faoliyatini nazorat qilish va baholash masalalari bevosita yoki bilvosita tarzda ko'pgina mutaxassislarning diqqat markazida turadi. Lekin har bir muayyan holat tadqiqotchi oldida turgan alohida xususiy masalalarini hal etilishi bilan chegaralangan.

Shu bilan birga jamolar bilan olib boriladigan ishlarning eng muhim talablari mazkur muammoning echimiga har bir o'yinchining jamoa o'yini natijasiga qo'shgan hissasini baholash nuqtai nazaridan ham, o'quv-mashq jarayonini boshqarish nuqtai nazaridan ham tizimli yondashish zaruratini taqozo etadi.

Ko'pgina mutaxassislar musobaqa faoliyatini eng muhim hisoblab, uni integral ko'rsatkich darajasiga ko'taradilar, sport natijasini esa o'quv-mashq jarayoni samaradorligining etakchi mezonlaridan biri deb hisoblaydilar. Shuning uchun mashg'ulot jarayonini bajarishda jamoa va alohida o'yinchilarning musobaqa faoliyatini tahlil etishga ko'p kuch berish tavsiya etiladi, negaki faqat mas'uliyatli musobaqalar sharoitida sportchilar tayyorgarligining ijobiy va salbiy jihatlari to'la namoyon bo'ladi. Musobaqa jarayonini chuqur o'rgangandan keyingina unga mos bo'lgan mashg'ulot tizimini ishlab chiqish mumkin.

Lekin bu erda alohida ta'kidlash kerakki, jamoali sport o'yinlarida alohida sportchilar tayyorligi darajasini ularning musobaqa faoliyatini nazorat qilishasosida baholash ancha murakkab, mutaxassislar buni sport natijasining ko'p omilli xususiyati deb ataydilar. Bu sport o'yinlarida nisbiy qiymatga ega.

Mazkur muammo ustidagi ishlar jamoali sport o'yinlari bo'yicha ko'pchilik mutaxassislarning diqqatini tortadi va usportdagi natija musobaqa faoliyatining ma'lum darajada bir-biri bilan aloqador bo'lmagan bir qator asosiy xususiyatlariga bog'liq, deb hisoblaydi. Shuning uchun ham musobaqa faoliyatining mazmuni bilan tayyorgarlikning tuzilishi orasida aniq munosabatlarni belgilash zarurati mavjud bo'lib, musobaqa faoliyati samaradorligini ta'minlovchi tayyorlik omillarini aniqlash lozim. Demak, tayyorgarlikning alohida tarkibiy qismlarini takomillashtirish tizimi

musobaqa faoliyatining shartli tarkibiy qismlarini aniqlash zarurati bilan chambarchas bog'lanishi kerak, chunki ular orasida yaqqol namoyon bo'luvchi subordinastion o'zaro munosabatlar mavjud.

- 1) sportchi tayyorgarligining integral xususiyati sifatidagi sport natijasi;
- 2) musobaqa faoliyatining asosiy tarkibiy qismlari;
- 3) musobaqa faoliyatining asosiy tarkibiy qismlarini bajarish samaradorligini belgilovchi integral sifatlar;
- 4) musobaqa mashqining samarali bajarilishini ta'minlovchi asosiy funkstional parametrlar (o'lchamlar);
- 5) xususiy ko'rsatkichlar.

Shunga asoslangan holda ma'lum ma'noda sportdagi natijaning zamini hisoblangan mashg'ulotlar jarayoni samaradorligining mezonlari to'g'risidagi muammoni to'la hal etish faqat kompleks nazorat qilish yo'li bilan ta'minlanishi mumkin. Chunki u sportchilarning bellashuvlardagi faoliyati ko'rsatkichlarinialbatta hisob-kitob qilishni nafaqat inkor etmaydi, balki aksincha, taqozo qiladi, deb ta'kidlovchi mutaxassislar fikrining to'g'riligini tan olmoq kerak.

Bunda malakali sportchilar o'quv-mashq jarayonining turli tarkibiy qismlari tegishlicha tahrir etiladi va samaradorligi nuqtai nazaridan baholanadi.

Yu.A.Morozov futbolchilarning musobaqa faoliyati ko'rsatkichlarini o'yindan oldin o'tkaziladigan badan qizdirish mashqlarining turli variantlari samaradorligini baholash nuqtai nazaridan ko'rib chiqishni taklifetadi.

Boshqa mutaxassislar mashg'ulotlarning adekvat vositalarini tanlash paytida o'yin vaziyatlari xususiyatlarini hisob-kitob qilish zarur ekanligini ta'kidlaydilar.

S.A. Savin musobaqa faoliyati ko'rsatkichlaridan o'quv-mashq jarayonini tegishlicha tahrir qilishda foydalanishni tavsiya etadi.

Alohida tayyorgarlikni oshirish va o'quv-mashq jarayonini individuallashtirish uchun musobaqa faoliyati ko'rsatkichlarini hisob qilishning maqsadga muvofiqligi I.A.Koshbaxtievtadqiqotlarida ham o'z aksini topgan .

Yetakchi mutaxassislar futbolchilarning eng yirik xalqaro turnirlardagi musobaqa

faoliyati haqidagi ma'lumotlardan foydalanib, o'yinni rivojlantirish tendentsiyalarini tizimlashtirdilar .

O'yinchilar musobaqa faoliyatini nazorat qilish natijalaridan foydalanish, o'quv-mashq jarayoni samaradorligini baholash imkoniyati bilangina chegaralanmaydi. Ayrim mutaxassislar to'g'ri ta'kidlaganidek, jamoali sport o'yinlarida musobaqa faoliyatini nazorat qilish, boshqa jihatlardan tashqari, har bir sportchining umumjamoa natijasiga qo'shgan hissasini aniqlashga ham qaratilishi lozim.

Hozirgi vaqtda musobaqa faoliyatini qayd qilishning bir necha usuliyati mavjud. Masalan, ba'zi mualliflar musobaqa faoliyatini shartli belgilar vositasida qayd qilib borishni tavsiya etadilarki, ularning tahlili yo'l qo'yilgan kamchiliklarning xususiyati, asosiy o'yin usullarining miqdori va bajarilish yo'llari to'g'risida fikr yuritishga imkon beradi.

Ayni vaqtda, bunday usuldan foydalanish ko'p sonli ramziy belgilarni eslab qolishni talab qiladi, bu kuzatuvchining ishini ancha murakkablashtiradi, shuningdek, bajarilayotgan harakatlarning sifatijihatlarini aks ettirishga imkon bermaydi.

Boshqa mutaxassilar ham o'yinchilar musobaqa faoliyatini qayd etishning grafik (chizma) usulini tavsiya etadilar, lekin bu o'yin maydoni yoxud futbol maydonining miqyosi kichraytirilgan sxemasida amalga oshiriladi. Bu yo'lning asosini texnik-taktik harakatlar va ularni amalga oshirish o'rinlarini shartli belgilar bilan ko'rsatish tashkil qiladi .

Asosiy texnik-taktik harakatlarning butun majmuasini nisbatan to'la qayd etishga imkon yaratuvchi ancha zamonaviy yo'l stenografik yozuv usuli sanaladi. U yuqori malakali jamoalarning ish amaliyotida keng qo'llaniladi.

Qator mutaxassislarning fikricha, avvaldan ishlab chiqilgan bayonnomadan foydalanish musobaqa faoliyatini qayd etishning eng oqilona usuli hisoblanadi.

Musobaqa faoliyatini qayd etish natijalariga ishlov berishni tezlashtirish maqsadida mutaxassislar tomonidan boshqaruv pultida maxsus klavishli moslamalari bo'lgan o'zi yozadigan asboblardan foydalanishga qator urinishlar amalga oshirildi.

Musobaqa faoliyatini qayd etishning eng zamonaviy yo'li asosiy texnik- taktik

harakatlarni diktofonga magnit yordamida yozib olish bo'lib, uni maxsus bayonnoma blankasiga shifrini ochgan holda yozish hamda alohida sportchilarva umuman butun jamoa o'yinining miqdoriy-sifat xususiyatlarini hisob-kitob qilish uchun keyinchalik grafik yozuvda ifodalash mumkin. Bunda musobaqa faoliyati tuzilishini eng to'liq aks ettirgan texnik-taktik harakatlar qayd etiladi.

Hozirgi vaqtda jamoali sport o'yinlarida o'quv-mashq jarayonining samaradorligi darajasinigina emas, har bir alohida sportchining o'yin natijasiga qo'shgan hissasini ham aniqlash uchun zarur bo'lgan ancha katta hajmli ko'rsatkichlarni tegishli mezonlar bilan taqqoslash, ya'ni baholash lozim.

Maxsus adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, jamoali sport o'yinlarida musobaqa faoliyatini baholash jarayonini mutaxassislar ikki nuqtai nazardan: birinchidan, baholash mezonlarini tanlash nuqtai nazaridan, ikkinchidan, baholash usulini tanlash nuqtai nazaridan tekshiradilar. Misol, futbolda eng keng tarqalgan amaliyot – o'yinda bajarilgan alohida va umumjamoa texnik-taktik harakatlarining miqdoriy (hajmi) hamda sifatiy jihatlari (xatolar foizi yoki samaradorlik koeffitsienti) bo'yicha musobaqa faoliyatiga baho berishdir.

Hozirgi paytda musobaqa faoliyatini baholash mezonlari sifatida boshqa ko'rsatkichlar ham tavsiya etiladi. Masalan, V.V. Solomenko yorib o'tuvchi hujumlarning miqdoriy va sifat o'lchamlarini qo'llashni taklif qiladi. Hujum harakatlarini integral baholashni M.A. Godik, P.P. Cherepanov, R.Z. Galeev tavsiya etadilar.

Musobaqa faoliyatini baholashga yangicha yondashuv S.A. Savin va M.S. Kim tomonidan ishlab chiqildi. Uning mohiyati barcha texnik-taktik harakatlarni birlashgan va erkin harakatlarga taqsimlashdan iborat bo'lib, bu to'pli yoxud to'psiz o'yinchilar harakatlarining konstruktiv hamda vayron etuvchi jihatlari ko'rib chiqishga imkon beradi

Xulosa

Yosh futbolchilarning texnik-taktik harakatlarni tarbiyalash ko'pgina mutaxassislar tomonidan o'rganilgan. O'rganilgan, tahlil qilingan ishlarda futbolchilarning 10-14 yoshlarida texnik-taktik harakatlarni o'zlashtirish, rivojlantirish mashg'ulotlarda birinchi darajali bo'lib qaralishi ta'kidlangan.

1970-1980 yillarda Chexiya, Vengriya va Germaniyalik mutaxassislar o'z kitoblarida, o'quv qo'llanmalarida, ilmiy ishlarida, yosh futbolchilarning texnik-taktik harakatlarini rivojlantirishni keng doirada yoritib berishgan.

O'yinchilar o'yin maydoni, maydonchalar, darvoza va to'pning o'lchamlari xakamlarni majburiyatlari to'g'risidagi malumotlarni bilishi shart.

Tekshirishlardan shuni aniqladikki, yosh futbolchilarni o'yindan tashqari holatda, jarima va erkin to'plarni o'yinga kiritishda xattoki yon chiziqdan to'pni tashlashda xatolarga yo'l qo'yishadi. Yosh darvozabonlar xam qoidani bilmasliklari tufayli, jamoalarni mag'lubiyatga uchrashlariga olib kelishadi. Ma'lumki, musobaqa faoliyatini o'rganish jarayoni har o'yin davomida .

Pedagogik kuzatuv predmeti sifatida futbolchilarning o'yin davomida quyidagi texnik-taktik harakatlari qayd qilindi:

- to'pni uzatishlar;
- to'pni olib yurish;
- aldash harakatlari;
- to'pni olib qo'yish;
- bosh bilan o'ynash;
- darvoza tomon zarba berish;
- jarima to'plardan foydalanish.

Bu harakatlarni qayd qilish, tekshirish uchun Yu.Morozov, N.Lyukshinov tomonidan ishlab chiqilgan uslubdan foydalanilgan

Bogot tumani 26 maktabning boshlang'ich tayyorgarlik guruhleri jamoalarida qanot va markaziy hujumlarni amalga oshirish samaradorligi 2024 va 2025 yillar davomida kuzatildi, samaradorlik foizining dinamik o'zgarishi tahlil qilindi.

Pedagogik testlash

Sport sohasida testlash metodikasi – qisqa vaqt sarflanishi, tanlab olingan testlar yosh futbolchilar mashg‘ulotining texnik – taktik tayyorgarlik mazmuni bilan organik bog‘liqligi, test natijalarining ob‘ektivligi, natijalarga qayta ishlov berish imkoniyati va tahlil qilishning soddaligi, tezkorligini ta’minlashdan iborat bo‘lgan talablar asosida ishlab chiqildi.

13-14 yoshli shug‘ullanuvchilarning texnik tayyorgarlik holatini tekshirish hamda tajriba va nazorat guruh jamoalari ko‘rsatkichlarini qiyoslash uchun quyidagi testlar majmuasi qo‘llanildi:

1. 30 metrga to‘p bilan yugurish (soniya);
2. To‘pni belgilangan mo‘ljalga aniq tepish (8 imkoniyat/marta);
3. Ustunlar orasidan to‘pni olib yurish va darvozaga zarba (soniya);
4. 30 metrga to‘pni aniq uzatish (5 imkoniyat/marta);
5. To‘p bilan janglyorlik (daqiqqa/marta);
6. “Konvert” 10 X 10 m. to‘p bilan yugurish (soniya)

Natijalar alodarajada bo‘ldi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Smith.J (2020). The Impact of Sports on Child Development. Sports Science Journal.
1. Ўзбекистон Республикаси “Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида”ги қонуни 2015 й.
2. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга курашимиз. Тошкент “Ўзбекистон” – 2017 й.
3. Акрамов Р.А. Ёш футболчиларни танлаб олиш ва тайёрлаш. -Т., изд. Медицина, 1989.
4. Johnson.L(2021) Physical Education in Schools:Challenges and Opportunities. International Journal of Sports Education.
5. Годик М.А. Контроль тренировочных и соревновательных нагрузок. - М., ФиС, 1980. стр. 34.

6. Ahmedov. A (2019). Futbol va bolalar rivojlanishidagi roli. Toshkent: sport nashiryoti.
7. Абидов Ш.У. Ёш футболчиларнинг ўқув-мағулот жараёнини ташкил